

תורת הבטחון

פרשת יתרו

לבטוח בה' שהוא הזן ומפרנס

לא תגנב. (כ, יב)

פי' רש"י דהך קרא קאי בגונב נפשות. אולם הספורנו כ' וז"ל, "בכלל גנבה גנבת נפשות וגנבת ממון וגנבת דעת הבריות, אע"פ שעיקר האזהרה על גנבת נפשות, דבר הלמד מענינו, כמו שלמדוהו ז"ל (פסוק: פ.)", עכ"ל. הרי, הגם שעיקר הקרא קאי בגונב נפשות, מ"מ גם גניבת ממון הוא בכלל "לא תגנב" האמור כאן בעשרת הדברות.

ואיתא בזוהר הקדוש (מ"ג ק"ז א') שעשרת הדברות הם הכלל של כל התורה כולה. א"כ יש לבאר קצת מן היסודות שנכללים בכלל "לא תגנב". ובעזה"י בהמשך נבאר קצת מן הענין והשורש של איסור גניבה.

גניבה הוא רק מחסרון אמונה ובטחון בה'

הנה שורש השרשים של איסור גניבה מיוסד על עיקרי יסודות האמונה והבטחון בהשי"ת. וכן האריך הבית הלוי (בנקוטריס הנטחון) וז"ל, "והנה ממדת הבטחון, לבד מצוה זו עצמה, עוד יוצא לו תועלת, כי הבוטח השלם ינצל מכמה גופי עבירות, ינצל מחנופה וכו', גם ינצל מכל עבירות שבין אדם לחבירו בעניני ממון כמו גזל, ואונאה, וענשן של מדות ורביית", עכ"ל.

והביאור בזה, דהנה אנו מאמינים באמונה שלימה, שכל מזונותיו של אדם קצובים לו מראש השנה. ואי אפשר כלל וכלל לשנות גזירת ה' יתברך ע"י השתדלות [אבל ודאי יתכן לשנות גזירת השי"ת ע"י בטחון ותפילה, מעשים טובים וזכותים]. והגם שכבר נגזר עליו מזונותיו הקצובים לו, מ"מ צריך להשתדל בעסק השתדלות לקבל אותו השפע, כדי לקיים חובת השתדלות המוטלת עליו. וכל השתדלות שאינה נעשית באופן הכשר ביותר, פשוט, שאינה בגדר חובת השתדלות. וא"כ זו הטעות של הגונב מחבירו, שהרי הוא אינו מאמין שכל מה שכבר נקצב לו ישיג באופן המותר, ואינו צריך לעשות שום דבר אשר אינו באופן היתר להשיג פרנסתו. ונמצא שהוא כופר בעיקר השגחת השי"ת, שאינו מאמין ובוטח בהשי"ת שישגיג כל מזונותיו באופן היתר.

טעם לחובת השתדלות

ויש להוסיף יותר עומק, דזה עצמו הוא הטעם שנתחייב כל אחד ואחד לעשות השתדלות לצורך פרנסתו, כדי לנסותו בניסיון זה. דהנה החובת הלבבות (שערי הנטחון פרק ג') האריך לבאר אחד מן הטעמים שחייב לעסוק בהשתדלות לצורך פרנסתו וז"ל (מפי' לז טו): "מכיון שחכמת הבורא מצאה לנכון לנסות את האדם, אם הוא יעבוד את האלקים או ימרה אותו, לכן העמיד אותו הבורא במבחן, שיראה באופן ברור באיזה דרך בחר. והמבחן הוא כך: האדם נברא כשהוא

זקוק ונצרך לדברים מהחוץ, דהיינו, אוכל, משקה, הלבשה, דירה, ואשה. וצוה הבורא לאדם לחזר אחרי דברים אלה ולהשיג אותם על ידי האמצעים שהכין לשם כך, בדרכים מסוימים ובזמנים מסוימים. ואלה הדברים שהבורא גזר שיוכל האדם להשיג אותם, יעלה ביד האדם להגיע אליהם, על ידי שהבורא יזמין לו בשלמות את האמצעים הדרושים לכך. ואלה הדברים שהבורא גזר שלא יוכל האדם להשיג אותם, לא יעלה בידו להגיע אליהם, מפני שהבורא ימנע ממנו את הגורמים הדרושים לכך. ומבחן האדם, אם הוא עבד את האלקים או עבר על רצונו, מתברר מתוך כונתו ובחירתו באיזה משני הדרכים הוא בחר לשם השגת צרכיו, ובהתאם לזה מגיע לו אחר כך שכר או עונש, ואפילו אם לא עלה בידו להוציא את שאיפתו לפועל ולהביאה לכלל מעשה", עכ"ל.

הרי מבואר מדברי החובת הלבבות, שכל עניני העולם שצריך האדם להשתדל בהם, בין לענין פרנסה, בין לענינים אחרים, אינו אלא נסיון לנסות את האדם אם יעמוד בניסיון. וזהו הבחינה הגדולה, ואיכלל בזה כמה וכמה נסיונות, ואחד מן הנסיונות הוא שהקב"ה רוצה לראות, אם ישא ויתן באמונה בלי גזל או רמאות וכדומה.

השתדלות על פי התורה

הנה מי שבאמת מאמין באמונה שלימה שכל פרנסתו הוא מאת הקב"ה, ואין מי שיכול להפסידו אפילו פרוטה, יודע שאינו צריך לעשות שום דברים האסורים לצורך פרנסתו. אבל מי שאינו מאמין באמונה שלימה בהקב"ה שהוא הזן אותו ומפרנסו, "חושב" שפרנסתו תלויה אך ורק בעסק השתדלות לצורך פרנסתו, וע"כ הוא מרבה יותר מדי בעשיית השתדלות [ומבואר מדברי המדרש ביוסף הצדיק, שריבוי השתדלות הוא חטא ואכמ"ל בזה], וגם עוסק בכל עניני פרנסה ברמאות וגניבה וכדומה. וע"כ זהו הנסיון, אם הוא מאמין באמונה שלימה בהקב"ה, שהקב"ה הוא המפרנסו, יעשה רק עסק שהוא על פי דיני תורה, שהוא יודע, שהקב"ה יפרנסו באופן היתר, ואם חו"ש יעשה דברים אשר אינם על פי דרך התורה מראה שחסר לו בעיקר אמונתו ובטחונו בהשי"ת.

וזהו שורש של החטא של גניבה. דמי שגונב מחבירו אינו מאמין ובוטח שה' הוא הזן ומפרנס את כל העולם כולו, ויזמין לכל אחד ואחד פרנסתו באופן היתר. וע"כ זהו הטעם שאיסור גניבה הוא בכלל עשרת הדברות, שידוע שיסוד וכלל של כל התורה כולה הוא האמונה בהשי"ת [ואכמ"ל בביאור זה]. ואיסור גניבה מיוסד על האמונה בהשי"ת, והוא הכלל של כל התורה כולה.

תחילת דינו של אדם

ולפי המבואר מכל הנ"ל, ששורש השרשים באיסור גניבה הוא מחסרון אמונה ובטחון בהשי"ת, והוא יסוד כל התורה כולה, מובן

היטב מה שאמרו חז"ל (שבת 65, ב) שבתחילת דינו של אדם, שואלין אותו: "נשאת ונתת באמונה?". והכוונה בשאלה זו, הוא לברר אם כל השתדלותו היתה עם אמונה ובטחון בהשי"ת. דמי שמאמין בה' הרי הוא עוסק רק בהשתדלות המותרת במאה אחוז על פי דין תורה. ואם הוא מסופק בהשתדלות אם הוא על פי דין תורה או לא, אינו עוסק באותו השתדלות, שהרי הוא מאמין שהשי"ת יפרנסו באופן המותר לו לגמרי, ויודע שאין שום צורך לעשות הני דברים אסורים כדי להשיג פרנסתו. אבל מי שחושש אינו מאמין ובוטח בה', הרי הוא יעסק בהשתדלות אפילו אם אינה מותרת לו על פי דין תורה, שהרי הוא תולה כל הצלחתו אך ורק בעסק השתדלותו, וממילא הוא עוסק גם בדרכי גזל ורמאות וכדומה. וע"כ בתחילת דינו של אדם, מבררים אם הוא מאמין בהשי"ת, ומבררים את עסקיו בהשתדלות - האם היה על פי דין תורה או לא.

הגנב אינו מרוויח כלום - רק מפסיד

הרי הטעם שאחד בא לגנוב מחבירו, או לעסוק בענייני השתדלות שהם בכלל איסור או אבק גניבה, היינו משום שהוא "חושב", שירויח באותו השתדלות. אמנם זה טעות גמור, שהרי אנו מאמינים שכל מזונותיו של אדם קצובים לו מראש השנה, ולא יתכן לעשות שום השתדלות להרוויח יותר ממה שכבר קצוב לו. אלא אדרבה, הגניבה תהיה סיבה שיפסיד מפרנסתו. שהרי, מי שאינו בוטח בה' ובוטח בהשתדלותו, זה סיבה שיענש, ויפסיד פרנסתו.

וכבר האריך החובת הלבבות (שער הנטחון, פמ"ה) בענין זה וז"ל, "ואם יבטח על חכמתו ותחבולותיו וכח גופו והשתדלותו יעזבהו ה' לנפשו ויגע לריק ויחלש כחו, ותקצר תחבולתו מהשיג חפצו, כמ"ש הכתוב (איוב 5, ג): "לכוד חכמים בערמם", ואמר (קהל 9, י): "שבתי וראה תחת השמש, כי לא לקלים המרוץ ולא לגבורים המלחמה וגו'", ואמר (פסלים 12, ז): "כפירים רשו ורעבו ודורשי ה' וגו'". ואם יבטח ברוב עשרו, יסור ממנו וישאר לזולתו, וכו', עכ"ל. הרי להדיא בדבריו, שאם אחד יבטח בהשתדלותו, ולא יבטח בה' זה סיבה שלא ישיג חפצו.

וכן האריך רבינו אברהם בן הרמב"ם (ספר המספיק לעובדי ה'; ע' בטחון): "אבל מי שאינו בוטח בה' יתעלה הריהו מן המורדים, ולכן יענישו ה' יתעלה בהכרת פרנסתו, כמו שאמר דוד בנגוד לדרשי ה' (פסלים 12, ז): "כפירים רשו ורעבו". וחנה אמרה (שמואל א 3, 5): "שבעים בלחם נשכרו", ונאמר על דואג (פסלים 12, ז): "גם אל יתצך לנצח וכו', ויראו צדיקים וייראו ועליו ישחקו, הנה הגבר לא ישם אלהים מעוז ויבטח ברב עשרו יעז בהותו". או שיצמצם לו ה' ית' פרנסתו ויתננה לו בצער וביגון, כמו שנאמר (שם ק"ב, 5): "אכלי לחם העצבים", עכ"ל. דברים נוראים! המחוסר בטחון, זה סיבה שיענש בהכרת פרנסתו.

ויודע המעשה שהובא בחובת הלבבות (סוף שער הנטחון) במי שלא היה בוטח בה' ובטח בהשתדלותו וז"ל: "ואמרו על אחד מן החסידים, שהיה לו שכן סופר מהיר, והיה מתפרנס משכר ספרותו. א"ל יום אחד: היאך עניןך? א"ל: בטוב, בעוד ידי שלמה. ולערב היום ההוא נגדעה ידו, ולא כתב בה שאר ימיו, והיה זה ענשו מהאל יתברך על אשר בטח על ידו", עכ"ל. דברים נוראים! הרי, הסיבה שגרמה שיענש בעונש גדול כזה, היה משום שבטח בהשתדלותו, ולא בטח בה'.

וא"כ, כל גנב, שכל השורש של האיסור גניבה הוא מחסרון בטחון בהשי"ת, שאינו מאמין שהוא ית' יפרנסו באופן היתר, מחסרון בטחון זה, זהו סיבה שיענש. וא"כ לא רק שאינו מרוויח בגניבתו, אלא אדרבה, זהו סיבה שיפסיד מפרנסתו, כמו שנענש אותו סופר, משום שבטח בידי ולא היה בוטח בה', זה גרם לו להפסיד את פרנסתו. נורא למתבונן!

המאמין בה' זוכה להתעשר

אולם לעומת זה, מדה טובה מרובה ממדת הפורענות, ומי שמאמין בהשי"ת, ובוטח בה' שהוא ית' יפרנסו, זהו סיבה שיזכה לפרנסה בשפע. וכן מבואר היטב בדברי הגמ' בנדה (פ, ג): "מה יעשה אדם ויתעשר? אמר להן: ירבה בסחורה, וישא ויתן באמונה. אמרו לו: הרבה עשו כן ולא הועילו! אלא: יבקש רחמים ממי שהעושר שלו. שנאמר לי הכסף ולי הזהב. מאי קמ"ל? דהא בלא הא לא סגי", ע"כ. מבו' בגמ' שהתנאי לזכות לעשירות, הוא אם יעסוק בהשתדלות באמונה, והיינו שיעשה רק השתדלות שהיא לגמרי מותרת על פי דין תורה. ולא יעסוק בשום השתדלות שיש בה שום רמאות או גזילה וכדומה. דרך במי שמאמין שפרנסתו הוא מאת השי"ת, הוא יודע שאינו צריך לעשות שום דבר אשר אינו מותר על פי תורה במאה אחוז. שהרי, אם השתדלות זו אינה מותרת על פי דין תורה, הרי אין רצונו של השי"ת שיעסוק באותה השתדלות. והוא ית' יפרנסו ממקום אחר. ומי שעוסק בהשתדלות באמונה אומרת הגמ' שזוכה להתעשר! זהו הכח של אמונה בהשי"ת, שבזכותה זוכה לעשירות!

איש אמונות רב ברכות

כתיב (משלי 10, 5): "איש אמונות רב ברכות". הרי מקרא מלא דיבר הכתוב, דמי זוכה לברכה - זה שהוא מאמין ובוטח בה'. ופי' האלשיך (ספ) וז"ל, "איש אמונות - שאינו בוטח שבעבודת האדמה אשר יעשה כראוי, תוציא צמחה כראוי ברבוי על ידי השתדלותו, רק שם כל בטחונו בקונו יתברך אומר בלבו שכל חריצותו כאין, רק שמאמין בה' ישלח ברכה במעשה ידיו שזהו ענין אמונות, על דרך מה שקראו רז"ל לסדר זרעים אמונת מטעם זה, ההוא לא בלבד ישבע לחם כי אם גם יהיה רב ברכות", עכ"ל. הרי מבואר מדבריו ככל הנ"ל, שמי שעוסק בהשתדלות באמונה, והיינו שמאמין שפרנסתו אינה באה לו ע"י עסקו בהשתדלות, רק כל פרנסתו היא אך ורק מאת השי"ת, זהו סיבה שיזכה לברכה במעשה ידיו!

וכעין זה איתא במדרש משלי על הקרא (פס, 5): "איש אמונות רב ברכות ואין להעשיר לא ינקה". וז"ל המדרש: "הנושא ונותן באמונה נכסיו מתרבי, והקדוש ברוך הוא מזמין לו פרנסתו. מפני שבני אדם בוטחין באמונתו ויהיה ממונם מצוי אצלו תמיד. ולא די לו שיתפרנס מן האמונה, אלא שנקרא "צדיק" שנאמר (מנקה 3, 7): וצדיק באמונתו יחיה", ע"כ.

הרי להדיא בדברי המדרש, שהאופן לזכות לפרנסה - "נכסיו מתרבי", היא ע"י שיעסוק בהשתדלות באמונה. שזהו הכח של אמונה בהשי"ת שיזכה לפרנסה בשפע, וכדברי הגמ' שזוכה גם כן לעשירות!